

v smeri uzakonjenih večvrstnosti družinskih oblik pa bodo ostale vprašanje s področja vednosti, pravic in dolžnosti, ki se bo tako morebiti le znašlo tam, kjer bi po mnenju avtoric moralo biti, v dometu vzgoje in izobraževanja.

Zadnji del knjige je oblikovan kot priročnik za učitelje, pedagoge, šolske svetovalne delavce, psihologe, socialne delavce in starše, v katerem S. Bercht in A. M. Sobočan ponudita nekaj konkretnih predlogov aktivnosti, ki v šolskem in domačem okolju omogočajo odkrit pogovor o pluralnosti družinskih oblik. V pomoč so tudi primeri, kako so izsledke raziskave uporabili na Švedskem in v Nemčiji.

Avtorice zaključijo, da starši ne morejo ustvariti vključujočega okolja brez podpore šole, šole pa ne morejo poučevati o razlikah, sprejemanju in enakosti brez sodelovanja staršev. Kot se je pokazalo na Švedskem in v Nemčiji je tudi ravnanje države na tej ravni ključnega pomena, saj družinska in socialna politika ter zakonodaja lahko spodbujajo in krepijo kompetence staršev, namesto, da jih destabilizirajo.

Knjiga Darje Zaviršek in Ane Marije Sobočan *Mavrične družine grejo v šolo* je izjemno dragocena knjiga v slovenskem prostoru, saj odpira temo, o kateri bi morali začeti javno govoriti že dolgo nazaj. Pokaže, kako poučevati pluralnost družinskih oblik, saj to vpliva na kakovost socialnih interakcij. Namenjena je staršem, predvsem pa učiteljem, šolskim strokovnim delavcem in ostalim strokov-

njakom, ki oblikujejo okolja, kjer pluralnost družinskih oblik še ni popolnoma sprejeta. Knjiga je lahko tudi spodbuda za potrebne spremembe na področju družinskega prava, saj analizira konkretne zgodbe ljudi, o katerih zakon sploh govori. Družbeni heteronormativnosti postavi ogledalo in razbija nekatere mite o mavričnih družinah ter mišljenje o njih z abstraktnega spremeni v konkretno.

Ivett SZALMA
Corvinus University, Budimpešta

Judit Takács (ur.),
Roman Kuhar (ur.)

Doing Families: Gay and Lesbian Family Practices
Mirovni inštitut, Ljubljana 2011,
str. 161, 15.00 EUR
(ISBN 978-961-6455-71-8)

Knjiga *Doing families* govori o gejevskih in lezbičnih družinah. V knjigi so zbrane empirične študije različnih avtoric in avtorjev, ki prikazujejo socialni položaj in družbeno sprejemanje istospolnih družin v različnih državah – na Danskem, Finskem, v Franciji, Nemčiji, Italiji, Španiji, na Švedskem in v Združenih državah Amerike. Monografija obsega šest študij in intervju z ameriško sociologinjo Judith Stacey, ki sta ga opravila urednika knjige. Slednja v svojem uvodu zapišeta ključno sporočilo knjige: dostop istospolnih parov do posvojitvev in reproduktivnih tehnologij krepil pravice tistih, ki so bili pri-

krajšani za te pravice, hkrati pa ne jemlje nobenih pravic tistim družinam in partnerskim zvezam, ki jih je zakon že priznal. Izziv za sodobno sociologijo družine je zato vprašanje, ali so posamezne družbe dovolj pogumne za oblikovanje takšnega koncepta družine, ki se odraža v omenjenem novem pristopu k razumevanju družin.

V prvem poglavju José Ignacio Pichardo Galan analizira, kakšne vrste sprememb so bile sprožene v Španiji z institucionalizacijo istospolnih partnerstev in kako je to vplivalo na koncepte družinskih in spolnih vlog v tej državi. V vrsti demokratičnih transformacij, ki so se v Španiji začele v sedemdesetih letih, je bilo sprejetih več različnih zakonov, ki so se dotikali osebnih in partnerskih razmerij, vključno z zakonom o razvezi (1981), pravico do splava (1985), zakonom o posvojitvah (1987) in o umetni oploditvi (1988), temu pa je nato sledilo še priznanje istospolnih partnerskih zvez v različnih regijah Španije (1998–2005) in legalizacija istospolnih porok na nacionalni ravni (2005). Študija temelji na analizi statističnih podatkov in na rezultatih kvalitativne raziskave, ki je bila izvedena na vzorcu 63-ih gejevskih in lezbičnih parov med junijem 2004 in avgustom 2005. Najpomembnejši rezultat raziskave je, da je institucionalizacija istospolne partnerske skupnosti sprožila spremembe v širšem razumevanju koncepta družine: v javnih razpravah, na primer, seksualnost ni bila več razumljena kot nekaj, kar je namenjeno zgolj re-

produkciji, temveč tudi užitku. Poleg tega so imeli novi zakoni določen vpliv tudi na preoblikovanje spolnih vlog; delitev gospodinjskih dolžnosti in opraviil med spoloma je postala bolj enakopravna. Navkljub tem spremembam pa so nekatere stvari ostale nespremenjene: skupno življenje je, na primer, še vedno kontekst, ki je odločujoč pri določanju, kaj je in kaj ni družina. Razumevanje družine je še naprej ostalo tesno povezano s skrbstvenim razmerjem med člani družine. Vrednost prvega poglavja v monografiji je predvsem v tem, da na uravnotežen način pokaže učinke novega pravnega sistema, kar pomeni, da se ne osredotoča zgolj na spremembe, temveč osvetljuje tudi mehanizme, ki so ostali nespremenjeni. V drugem poglavju Elke Jansen analizira položaj gejevskih in lezbičnih parov v Nemčiji. Ti pari se še vedno ne morejo poročiti, lahko pa vstopijo v registrirano partnerstvo. Ta institucija zagotavlja manj pravic kot poroka: področja, ki vplivajo na vsakdanje življenje, kot so davki, obdavčitev, posvojitve in skrbništvo nad otroki, so še vedno tesno povezana zgolj z institucijo zakonske zveze. V članku je predstavljena empirična raziskava, ki je bila izvedena leta 2005 v Nemčiji, njen namen pa je bil raziskati, ali so istospolne družine varno okolje za otroke in ali ti otroci trpijo za kakršnimi koli posledicami v primerjavi z otroki heteroseksualnih parov oziroma enostarševskih družin. Študija se imenuje »raziskava BMJ«, ker je bila izvedena po naročilu *Bundesministerium der Justiz*, nemškega Ministrstva

za pravosodje. Avtorica članka opozarja, da je ob tem potrebno izpostaviti dejstvo, da sta raziskavo izvedla dva državna konservativna raziskovalna inštitut na Bavarskem: *Državni inštitut za raziskovanje družin Univerze v Bambergu* (IFB) in *Državni inštitut za raziskovanje zgodnjega otroštva* (IFPI) v Münchnu. S tem, poudarja avtorica, so naročniki raziskave želeli odpraviti kakršen koli dvom o »pristranskosti« rezultata. Študija vsebuje podatke o 1.059 istospolno usmerjenih starših – večina med njimi živi v registriranem partnerstvu. Poleg tega je bilo v raziskavo vključenih še 95 otrok, starih od 10 do 18 let. Te otroke so intervjuvali za vzporedno študijo, ki se je osredotočala na razvojne vidike odraščanja otrok. Rezultati tako prve kot druge študije so pokazali, da otroci, ki odraščajo v istospolnih družinah, odraščajo enako uspešno kot otroci heteroseksualnih staršev. Konkretna posledica predstavitve teh rezultatov je bilo sprejetje zakona o enostranski posvojitvi leta 2005, po katerem istospolni partner lahko posvoji biološkega otroka svojega partnerja. Sprejetje tega zakona lahko razumemo kot pomemben korak h konceptualizaciji starševstva, ki je razumljeno skozi skrbstveno razmerje med staršem in otrokom in ne več zgolj na biološki osnovi. Nadaljnje prizadevanje za možnost skupne posvojitve v primeru istospolnih parov je leta 2009 obstalo, saj je v Nemčiji prišlo do zamenjave vlade. Čeprav zakon, ki je bil sprejet leta 2005, ni odpravil vseh praktičnih problemov – na primer, nebiološka

mater ali oče mora opraviti dolg in včasih problematičen postopek, da bi lahko tudi pravno postal otrokov starš – pa je zakonodaja sama po sebi pomenila velik korak naprej; dva očeta ali dve materi lahko sedaj pravno formalno skupaj prevzameta odgovornost za otroka, ki živi z njima.

V naslednjem poglavju so Maria Carbin, Hannele Harjunen in Elin Kvist s pomočjo diskurzivne analize preučile parlamentarne razprave, ki so se dotikale vprašanja lezbičnih parov in njihovega dostopa do starševstva v treh nordijskih državah (Švedska, Finska in Danska). Nordijske države so znane po tem, da so bile med prvimi, ki so razširile pojem družine tako, da vključuje tudi istospolne pare: leta 1989 je danski parlament kot prvi na svetu sprejel zakon o registraciji istospolnih partnerskih zvez. Posledica »danske domine« so bile zakonodajne spremembe na tem področju tudi na Norveškem (1993), Švedskem (1995), Islandiji (1996) in na Finskem (2001), kjer so prav tako sprejeli zakonodajo o registriranem partnerstvu. V večini omenjenih držav s sprejetjem tovrstne zakonodaje lezbičnim parom hkrati niso omogočili tudi dostopa do oploditve z biomedicinsko pomočjo. V vseh treh državah so lezbični pari to pravico dobili šele v letih od 2005 do 2006. Avtorice ob tem opozarjajo na dvojni obraz politik: lezbične družine so sicer priznane, a hkrati je njihova pravica do rojstva otrok omejena. Ob tem se zastavlja vprašanje konstruiranja kriterijev »ustreznosti« oziroma »neprimernosti« matere. Diskurziv-

na analiza je pokazala, da obstajajo trije tipični politični diskurzi, ki se pojavljajo v razpravah o dostopu do oploditve z biomedicinsko pomočjo v omenjenih treh državah: »dobrobit otroka«, »pravica posameznika« in »pomembnost očeta«. Na Švedskem je prevladoval argument dobrobiti otroka – na osnovi tega argumenta so lezbijkam in samskim ženskam preprečili dostop do umetne oploditve. Kasneje je prišlo do spremembe, ki ji je botrovalo predvsem spoznanje, da so istospolne družine varen prostor za otroka. Zaradi tega so lezbični pari dobili pravico do umetne oploditve, samske ženske pa so iz tega še vedno izključene. Na Danskem je bil v ospredju diskurz individualnih pravic, kar pomeni, da so tako lezbijkam kot samskim ženskam zagotovili enake pravice kot ženskam v heteroseksualnem razmerju: omogočili so jim dostop do oploditve z biomedicinsko pomočjo. Pomen očetovstva je bil najbolj izpostavljen na Finskem. Zakonodajalec je zato, da bi zagotovil potencialno vlogo biološkega očeta, uzakonil pravno možnost razkritja identitete darovalca sperme. Otrok tako lahko zahteva to informacijo tudi v primerih, ko že ima dva starša.

Tudi študija Guillaumea Marcha temelji na diskurzivni analizi. Osredotoča se na položaj istospolnih parov v ZDA in jih primerja s situacijo v Evropi. Med obema celinama obstaja velika razlika. Medtem ko je v Evropi lažje doseči institucionalizacijo istospolnih parov kot pravico do posvojitve s strani istospolnih parov, je situacija v ZDA ravno obratna. Razlog tiči v dej-

stvu, da je vprašanje poroke v pristojnosti države, medtem ko vprašanje posvojitve v ZDA urejajo na lokalnih nivojih. Posvojitve razumejo kot vprašanje otrokove pravice in njegovih najboljših koristi. Slednjim je zadoščeno, če skrb za otroka prevzame več kot ena odrasla oseba.

Naslednje poglavje se ukvarja z vprašanjem, ali je res, da so otroci v istospolnih družinah v Italiji deležni stigmatizacije. Avtorica članka Daniela Danna stigmatizacijo razume kot stanje t.i. stresa manjšin (minority stress), ki ga je možno meriti s stopnjo družbene zavrnitve in družbene izolacije. Avtorica članka je opravila intervjuje s 23-imi ženskami in dvema moškima, ki živijo v skupno 17-ih istospolnih družinah v srednji in severni Italiji. Med njimi je šest rekonstruiranih družin, kjer je eden od partnerjev po razvezi vstopil v istospolno partnersko skupnost kot tretji starš otroka. Preostale družine so »načrtovane družine«, kar pomeni, da sta dve ženski najprej vstopili v lezbično razmerje, nato pa sta skupaj načrtovali in tudi dobili otroka. Ženske iz načrtovanih družin so mlajše in pogosteje živijo v urbanem okolju v primerjavi s tistimi, ki prihajajo iz rekonstruiranih družin. Načrtovane družine so ponavadi tudi bolj odprte, ko gre za vprašanje razkritja njihove družinske situacije. V večini primerov so starši zelo pazljivi, da sestave družine ne prikrivajo, saj si ne želijo, da bi njihovi otroci živeli dvojno življenje. V Italiji pravni sistem še vedno ne priznava dveh žensk ali dveh moških kot staršev, čeprav bi bilo to potrebno za-

gotoviti zaradi dobrobiti otrok, ki že živijo v takšnih skupnostih. Rezultati raziskave so pokazali, da do diskriminacije istospolnih družin praviloma ne prihaja v družbenih interakcijah, temveč v institucionalnih interakcijah. V vsakdanjem življenju so družine z dvema očetoma ali dvema mamama deležne enakega priznanja in spoštovanja kot druge družine, zato je po mnenju avtorice trditev, da so otroci v istospolnih družinah izpostavljeni večji stopnji stigmatizacije, mit.

V predzadnjem poglavju v knjigi se Martine Gross ne osredotoča na vprašanje istospolnih staršev in njihovih otrok, temveč raziskuje, kakšen odnos imajo stari starši s svojimi vnuki iz istospolnih družin v Franciji. Raziskava je bila sestavljena iz dveh delov: leta 2005 je avtorica anketirala 336 gejev in lezbijk, staršev ali bodočih staršev, v drugi fazi med septembrom 2007 in februarjem 2008 pa je opravila še polstrukturirane intervjuje v 31-ih istospolnih družinah, kjer se je osredotočila predvsem na vlogo starih staršev. Z intervjuji je poskušala ugotoviti, kako stari starši sprejemajo otroke iz istospolnih družin, kaj si mislijo o PACS (francoski zakon o registriranem partnerstvu), kako se odzovejo na seznanitev s »starševskim projektom« njihovih otrok in kako se znajdejo v vlogi bioloških in socialnih starih staršev. Rezultati raziskave kažejo, da pozitivno sprejemanje hčerine ali sinove homoseksualnosti pozitivno vpliva tudi na odnos do vnukov, čeprav je bilo v vzorcu tudi nekaj primerov takšnih starih staršev, ki ne odobravajo homoseksualnosti

svojega lastnega otroka in zaradi tega tudi nimajo nikakršnih stikov s svojimi vnuki. Raziskava je pokazala, da si stari starši želijo, da bi bila homoseksualnost pri sinu ali hčerki zgolj prehodna faza, a se ta pričakovanja dokončno razblinijo ob seznanjenju z njihovim »starševskim projektom«. Sočasno pride tudi do razblinjenja njihove heteronormativne podobe o tem, kaj je družina. A ne glede na vse to avtorica ugotavlja, da je najpogostejša reakcija starih staršev skrb, da otrok iz istospolne družine ne bi bil stigmatiziran. Ob tem jih tudi skrbi, kakšen je njihov lasten položaj v odnosu do tega otroka, pri čemer v ospredje pridejo biološki imperativi o sorodstvenih razmerjih. Avtorica zaključuje, da gre pri vprašanju starih staršev v primeru družin, ki otroka posvojijo, in istospolnimi družinami za veliko podobnosti: biološki stari starši lažje prevzamejo svojo vlogo starih staršev kot nebiološki stari starši, hkrati pa odsotnost bioloških starih staršev nebiološkim omogoči, da v družini prevzamejo bolj aktivno vlogo v odnosu do svojih vnukov.

V zadnjem poglavju knjige je objavljen intervju z Judith Stacey, ameriško sociologinjo in vodilno strokovnjakinjo na področju istospolnih družin. Intervju sta opravila urednika knjige Judit Takács in Roman Kuhar. V intervjuju so povzeta ključna vprašanja, povezana z družbeno sprejemljivostjo istospolnih družin in težavami, s katerimi se soočajo v vsakdanjem življenju. Judith Stacey meni, da so empirične raziskave zasnovane, v kolikor želijo odkriti, katera družina -

istospolna ali raznospolna – je boljša za otroka, napačno. To je tako, pravi, kot če bi se spraševali, ali je za otroka bolje, da ima belske ali črnske starše. Ugotavlja, da tisti raziskovalci, ki so sočutni do istospolnih družin, poskušajo minimalizirati razlike, ki jih ugotovijo, medtem ko tisti raziskovalci, ki so do tovrstnih družin sovražno nastrojeni, prav nasprotno, pretiravajo v podčrtovanju odkritih razlik. Stacey ob tem opozarja na naslednja dejstva: prvič, ni res, da med obema vrstama družin ni razlik, vendar te razlike niso problem. Drugič, obstaja več podobnosti kot razlik med istospolnimi in raznospolnimi družinami ter otroci v teh družinah. Ena od razlik, ki se kaže v teh raziskavah, je, da so tisti, ki so odraščali v istospolnih družinah, bolj strpni do kakršnih koli različnosti, vključujoč spolno privlačnost, kot tisti, ki so odraščali v heteroseksualnih družinah. Poleg tega je vredno poudariti, da v lezbičnih družinah obstaja manjša verjetnost, da bodo uporabili telesno kaznovanje otrok kot v heteroseksualnih družinah (to verjetno drži tudi za gejevske družine, a o tem še ni dovolj empiričnih podatkov). Vse te razlike so gotovo povezane tudi z dejstvom, da so vsi otroci v istospolnih družinah »načrtovani« otroci: v istospolnih družinah ni nezaželenih otrok ali tistih, ki se »zgodijo«, kar jih postavlja v določeno prednost v smislu opravljanja starševske vloge.

Stacey se je v intervjuju odzvala tudi na aktualno politično razpravo – ki pa ni aktualna zgolj v ZDA – v kateri se kot ključni argument proti istospolnim družinam uporablja ar-

gument, da otroci za svoj uspešen razvoj potrebujejo tako očeta kot mamo. Opozarja, da raziskave tega ne potrjujejo. Tisti, ki zagovarjajo tovrstno stališče, navajajo raziskave, ki primerjajo otroke iz nuklearnih družin z otroki iz enostarševskih družin. Stacey in njen kolega Tom Biblarz sta rezultate svoje raziskave objavila leta 2010. V njej sta primerjala situacije, ko otroka vzgajata dve mami in ko ga vzgajata oče in mama, ter situacije, kjer otrok odrašča zgolj ob očetu ali zgolj ob mami. Raziskava je med drugim potrdila, da je otrokova spolna usmerjenost neodvisna od spolne usmerjenosti staršev – kar je seveda pričakovan rezultat, saj je večina gejev in lezbijk odraščala ob heteroseksualnih starših.

Knjiga *Doing families* vsebuje razprave, ki analizirajo vsakdanja življenja istospolnih družin v različnih državah, njihove vrednote, vprašanje vključevanja v družbo, vlogo družbenih relacij in družbenih stališč do njih. Rdeča nit, ki povezuje poglavja v knjigi, so na empiričnih podatkih utemeljene ugotovitve o težavah, s katerimi se starši v istospolnih družinah srečujejo predvsem v procesu družbene konstrukcije institucionalizacije mavričnih družin. Metodološki deli raziskav so jasno opredeljeni in večina študij uporabi več kot eno metodo za preverjanje postavljenih hipotez. Knjiga prikazuje vzpostavljanje novih oblik družine v mednarodnem kontekstu, preko katerega lahko boljše razumemo tudi delovanje naše družbe. Monografija, ki je usmerjena v prihodnost, zato uspešno usklajuje

---

uveljavljene teorije v sociologiji družin z novimi praksami udejanjanja družin, in sicer tako, da pri tem uporabi vključujoč pristop.

Lea VREČKO ASHTALKOSKI
Pedagoška fakulteta,
Univerza v Ljubljani

Majda Hrzenjak, Vlasta Jalušič
**Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se otvaraju):
Perspektive v reševanju
kompleksnih neenakosti**
Mirovni inštitut, Ljubljana 2011,
str. 134, 0.00 EUR
(ISBN 978-961-6455-69-5)

Trenutno veljavna zakonodaja v Sloveniji s področja enakih možnosti in varstva pred diskriminacijo ne predvideva intersekcionalne obravnave neenakosti *per se*, a je tudi ne preprečuje, v Evropski uniji pa je v zadnjem desetletju izkazana težnja po oblikovanju enotnih vladnih institucij, ki se ukvarjajo z reševanjem vseh oblik diskriminacije, ki jih doživljajo različne skupine ljudi. Na drugi strani raziskave v Sloveniji in EU opozarjajo na potrebo po intersekcionalnem pristopu, ki z zavedanjem in razumevanjem kompleksnih neenakostih pripomore k bolj celovitemu reševanju kot tudi razumevanju neenakosti.

Knjiga avtoric Majde Hrzenjak in Vlaste Jalušič *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se otvaraju): Perspektive v reševanju kom-*

pleksnih neenakosti je rezultat več projektov o neenakosti in diskriminaciji, ki jih je v zadnjih desetih letih izvajal Mirovni inštitut, praktični del knjige pa rezultat projekta SIAPREM, v okviru katerega so na podlagi analize na treh ravneh - mikroraven individualnih življenjskih izkušenj, mezoraven institucij in organizacij ter makroraven politik in dokumentov - ugotavljali prisotnost kompleksnih neenakosti oziroma križanj neenakosti. Knjiga predstavlja pomemben prispevek k poznavanju, razumevanju in uporabi intersekcionalnega pristopa, ki je posebno načelo v raziskovanju in obravnavi kompleksnih neenakosti. Gre za prvo delo v Sloveniji, ki na celovit način in s primeri dobrih (in slabih) praks pokaže na praktično uporabo omenjenega pristopa. Hkrati avtorici opozarjata na pasti enodimenzionalnih kategorizacij in obravnav na podlagi večplastne diskriminacije, saj prve pri reševanju neenakosti izhajajo iz enega samega vira neenakosti in zato ob strani puščajo življenjske situacije in življenjske poteke posameznic in posameznikov, pri drugi pa gre pogosto zgolj za dodajanje kategorij oziroma dimenzij in virov neenakosti. Kot opozorita avtorici že v uvodu, so raziskave in prizadevanja za reševanje neenakosti pokazale, da neenakosti ne izhajajo iz enega vira, temveč se viri neenakosti med seboj »prepletajo, dopolnjujejo in vzajemno učinkujejo na enak ali neenak položaj skupin in posameznikov/posameznic« (str. 15); ravno na tem mestu pa lahko pripomore k reševanju kompleksnih neenakosti in-